

Konkretisering av temaene i innholdsbeskrivelsen

Formidling av den enkeltes plikter og rettigheter etter norsk lov ligger til grunn for alle temaene. Det er også lagt vekt på skrevne og uskrevne regler.

Hverdagslige temaer og sosial omgang

Dette området omhandler menneskelige relasjoner og samhandling. Formålet er å tydeliggjøre forventninger og uskrevne regler som setter rammer for samhandling i hverdagen, både i privatsfæren og i den offentlige sfæren. Asylsøkerne skal få kunnskap som bidrar til at det blir enklere å forstå og tolke kulturelle koder og væremåter i Norge.

Temaer som skal inngå (satt opp i alfabetisk rekkefølge):

- Deltakelse i arbeidslivet
- Dugnad
- Forholdet til tid
- Fritid
- Frivillighetens rolle
- Høflighetsnormer
- Naboskap og lokalmiljø
- Nordmenns forhold til naturen og friluftsliv
- Personlig økonomi
- Samhandling mellom kjønnene og mellom ledere og medarbeidere
- Trafikksikkerhet
- Uskrevne regler i sosial omgang – samtaleemner

Deltakelse i arbeidslivet

- Plikt til selvforsørgelse
- Høy sysselsetting – en forutsetning for velferdsstaten
- Kvinners deltakelse i arbeidslivet
- Barnehage og skolefritidsordning

I opplæringen skal det informeres om plikten til selvforsørgelse og at høy sysselsetting er en forutsetning for å kunne opprettholde velferdsstaten. Det skal legges vekt på hva skatt er, plikten til å betale skatt og hva som menes med «svart arbeid».

Det må understrekes at det er en forventning om at både kvinner og menn deltar på lik linje i arbeidslivet (se også *Likestilling*). Den som underviser, bør få fram at deltakelse i arbeidslivet i stor grad strukturerer hverdagen til norske familier, fordi det er vanlig at begge foreldrene er yrkesaktive. Mange barn går i barnehage fra 1-årsalderen, og det er vanlig at skolebarn på barnetrinnet deltar i skolefritidsordning (SFO/AKS) både før og etter skoletid.

Dugnad

- Hva er dugnad?
- Dugnad i lokalmiljøet og på nasjonalt nivå

I opplæringen bør det formidles at nordmenn ofte trekker fram begrepet «dugnad» når de skal fortelle om hva som er typisk norsk. Dugnad defineres som et felles utført, ulønnet og frivillig arbeid.

Det bør gis eksempler på dugnad i lokalsamfunn, som vårrydding i et borettslag, bygging av lekeplass på fellesområder eller foreldre som går sammen om å organisere loppemarked for å finansiere drift av idrettslag og musikkorps. Det er også vanlig med dugnader i barnehagen.

Begrepet «dugnad» blir også brukt i nasjonal sammenheng for å vinne oppslutning fra innbyggerne om et samfunnsnyttig formål, for eksempel innsamlingsaksjoner.

Forholdet til tid

- Å komme presis til formelle og uformelle avtaler
- Konsekvenser av ikke å være presis
- Tidsfrister

Den som underviser, må understreke betydningen av å komme presis til avtaler. Dette gjelder i særlig grad formelle avtaler som for eksempel skole- og legeavtaler, men også i private sammenhenger. Hovedvekten legges på å informere om hva som forventes når det gjelder ulike typer avtaler og om hvilke konsekvenser det kan få å ikke overholde disse, både økonomisk og som en del av den sosiale kontrakten.

Det er viktig å informere om at tidsfrister er absolutte når det gjelder for eksempel forfall på regninger, svarfrist på offentlige brev, søknadsfrister og klagefrister.

Det bør også informeres om at mange nordmenn bruker for eksempel timeplaner, kalendere og ukeplaner for å strukturere både jobb- og privatliv.

Fritid

- Fritid er en viktig verdi
- Organisert fritid
- Fritidsaktiviteter – både aktivitetsarenaer og sosiale møteplasser
- Forventet bidrag

Fritid regnes som en viktig verdi, og nordmenn skiller tydelig mellom hverdag og helg. Det bør formidles hvor viktig den organiserte fritiden er når det gjelder barn, og at fritidsaktiviteter i stor grad er lagt til ettermiddager, kvelder og helger. Det bør gis eksempler på vanlige aktiviteter i regi av klubber, lag og foreninger, og det bør formidles at i tillegg til å være en aktivitetsarena er dette samtidig sosiale møteplasser, særlig for barn, men også for voksne.

Aktiv deltakelse på sosiale arenaer knyttet til barn kan gi foreldre gode muligheter til å bli kjent med andre foreldre i barnehagen, skolen og i fritidsaktiviteter. Deltakelse i frivillig arbeid eller organiserte fritidsaktiviteter kan representere gode arenaer for nettverksbygging.

I opplæringen må det legges vekt på at det ofte stilles krav om at foreldre skal bidra på dugnad, for eksempel med kakebaking eller annen innsats i forbindelse med barnas fritidsaktiviteter. Medlemmer i organisasjoner for voksne forventes også å bidra, og det blir oppfattet som negativt om man ikke gjør det.

Frivillighetens rolle

- Hva menes med frivillighet og frivillig arbeid?
- Frivillige organisasjoner bidrar på mange samfunnsområder
- Frivillige organisasjoner mottar økonomisk støtte fra det offentlige

- Frivillighet, både lokalt og nasjonalt

Det bør informeres om hva som kjennetegner frivillig arbeid, og at en stor del av befolkningen engasjerer seg i slikt arbeid.

Det bør gis eksempler på store, frivillige organisasjoners arbeidsområder, på arbeidet i frivilligsentralene og i andre små og større lag og foreninger, både lokale og nasjonale. Det legges vekt på at frivillige organisasjoner er avhengige av frivillig, ulønnet arbeid utført av medlemmene. I tillegg til egeninnsats fra medlemmene, får mange organisasjoner også støtte fra det offentlige. Mange organisasjoner har ansatte som får lønn i tillegg til medlemmer som arbeider på frivillig basis.

Det er et mål at frivillige organisasjoner skal bidra på mange samfunnsområder, og dette bør trekkes fram i opplæringen. Frivillighetens betydning for hverdagsintegrasjonen i lokalmiljøet skal framheves i opplæringen.

Høflighetsnormer

- Hilsemåter
- Hva oppleves som høflig og uhøflig når det gjelder hilsemåter i Norge?
- Uskrevne regler når man går på besøk
- Køkultur
- Uskrevne regler ved bruk av kollektivtransport

I dette temaet bør det understrekes at hilsemåter i Norge er i stadig endring, og at de varierer, avhengig av alder, kjønn og sosial kontekst. Tendensen går mot bruk av bare fornavn, enkle hilsefraser som «Hei!» og økt bruk av klemming. Yrkestittel eller høflige tiltaleformer som «herr» og «fru» eller «De» og «Dem» er heller ikke vanlig lenger.

Det bør formidles at det er vanlig å håndhilse på begge kjønn og bruke både for- og etternavn når man presenterer seg for hverandre for første gang i formelle situasjoner, men også i sosiale sammenhenger, avhengig av alder og sosial kontekst. Den som underviser, må informere om at det å ikke gjengjelde en invitasjon om å håndhilse kan oppleves som en avvisning. Betydningen av blikkontakt med den man hilser på, bør også understrekes. Perspektivet bør være hva som oppleves som høflig og uhøflig når det gjelder hilsemåter i Norge. Mulige følger av manglende høflighet i formelle sammenhenger, som for eksempel et jobbintervju, bør vektlegges.

Det skal også informeres om uskrevne regler som gjelder når man går på besøk. Det må understrekes at det er store forskjeller fra miljø til miljø og mellom ulike landsdeler.

Den som underviser, må formidle at det regnes som vanlig høflighet å høre om det passer å komme på besøk, og når det eventuelt passer. Spontane besøk er ikke så vanlig i Norge lenger, men dette varierer også mellom by og land. Hvis det er gjort en avtale om tidspunkt, forventes det at man kommer noenlunde presis. Læreren må også informere om at det viktig å svare på om man kommer eller ikke så raskt som mulig/innen en eventuell svarfrist, når man får invitasjon til et selskap.

I opplæringen må også køkultur nevnes, og at det blir din tur når du rykker fram i køen, uavhengig av rang og alder. Det må også informeres om at det blir sett på som uhøflig å snike i køen.

Det bør også informeres om at det anses som vanlig høflighet å gi plass til eldre, gravide og andre passasjerer som trenger å sitte, når man reiser med kollektivtransport. Mange

medpassasjerer kan også synes det er forstyrrende med høylytte og lange samtaler i mobiltelefon når man reiser kollektivt.

Naboskap og lokalmiljø

- Forventninger til kontakt naboer imellom
- Husordensregler i borettslag og sameie
- Kildesortering

Den som underviser, må framheve at det kan knytte seg både rettigheter, plikter og ulike forventninger til naboskap. Mange vil si at nordmenn har lite kontakt med naboer, men det bør presiseres at kontakt mellom naboer varierer fra ett nabolag til et annet, mellom by og land og mellom landsdeler, og det er selvsagt også personavhengig.

Eieform vil ha betydning for i hvilken grad man har økonomiske og andre forpliktelser overfor naboer. Læreren må informere om at de som bor i borettslag eller sameie, må gjøre seg kjent med gjeldende husordensregler som for eksempel bestemmelser om når det skal være stille, rengjøring av fellesarealer, dugnad, husdyrhold og bruk av fellesvaskeri. Det bør også informeres om konsekvenser av ikke å rette seg etter de fastsatte pliktene man har i et slikt fellesskap. Det bør informeres om regler for avfallshåndtering og kildesortering og om plikten til å holde det ryddig i fellesarealene.

Orden i fellesarealer og på uteområder fremmer godt naboskap. Dette gjelder også for privat eiendom.

Nordmenns forhold til naturen og friluftsliv

- Forholdet til naturen
- Allemannsretten
- Friluftaktiviteter
- Friluftorganisasjoner

Når nordmenn forteller historien om hva det vil si å være norsk, beskriver de ofte det nære forholdet til naturen og stoltheten over at alle har rett til å ferdes fritt der.

Aktiviteter i skog og mark, på fjellet og på sjøen, til alle årstider og i all slags vær, hører med til denne fortellingen.

I opplæringen bør det informeres om organisasjoner, lag og foreninger som arrangerer turer, kurs og lignende som alle kan delta på. Det bør formidles at nordmenn er opptatt av å bevare naturen som den er, og at det finnes begrensninger for bruk av åpen ild, fiske og telting.

Personlig økonomi

- Råderett over egne penger
- Forsørgerplikt for barn og mellom ektefeller
- Bankkonto
- Oversikt over inntekt, faste utgifter og forbruk
- Felleseie og særeie

Den som underviser, må informere om at råderett over egne penger gjelder både for kvinner og menn, men at råderetten begrenses av at ektefeller/samboere har et felles ansvar for familiens økonomi og en felles forsørgerplikt for barn. Det bør også informeres om at alle voksne har rett til å ha en bankkonto som ingen andre har tilgang til.

Videre må betydningen av å ha kontroll over egen økonomi understrekes. Stikkord i denne sammenhengen er budsjett, og ved mislighold, inkasso.

Det skal også informeres om at ektefeller har felleseie dersom ikke annet er gjort gjeldende ved ekteskapsinngåelse. Det må understrekes at dette bare gjelder i juridisk forpliktende ekteskap.

Samhandling mellom kjønnene og mellom ledere og medarbeidere

- Samhandlingsfelt preget av egalitet – mellom kjønnene og mellom ledere og medarbeidere
- Likeverdige parter
- Nordmenns væremåte

Formålet er å vise at det er vanlig at menn og kvinner, både gifte og ugifte, omgås som kolleger, naboer, venner og bekjente i Norge. Det bør understrekes at kontakt mellom kjønnene på de ulike arenaene er kontakt mellom likeverdige parter, og at smil og et direkte blick ikke må forveksles med en seksuell invitasjon. Uskrevne regler for omgangsform mellom personer «ute på byen» bør også tas opp. En utadventt væremåte er ikke nødvendigvis en invitasjon til videre kontakt.

Det bør informeres om at relasjonen mellom overordnet og underordnet, for eksempel i arbeidslivet, bærer preg av egalitet selv om relasjonen er asymmetrisk. Det er flere uskrevne regler som regulerer relasjonen mellom leder og medarbeider, og disse kan variere fra én sektor til en annen og fra én arbeidsplass til en annen. Det bør framheves i opplæringen at lederen er overordnet selv om relasjonen kan synes å ha et uformelt preg, for eksempel ved at man tiltaler lederen med fornavn, eller at lederen sitter ved samme lunsjbord som medarbeiderne.

Trafikksikkerhet

- Gyldig førerkort
- Kjøring i ruspåvirket tilstand
- Bøter for overtredelse av vegtrafikkloven
- Bilførers ansvar for å opptre aktsomt i trafikken

Det må informeres om at alle som skal kjøre bil og motorsykkel, må ha gyldig førerkort. Det skal også informeres om at det er forbudt å føre motorvogn under påvirkning av alkohol eller annet berusende eller bedøvende middel.

Det bør også legges vekt på å informere om bøter og straffereaksjoner for overtredelser av vegtrafikkloven, slik som manglende bruk av bilbelte, bruk av mobiltelefon under kjøring og brudd på fartsgrenser. Det bør legges særlig vekt på bilførers ansvar for å ta hensyn til myke trafikanter, særlig barn. Ansvaret en selv har som myk trafikant skal også tas opp i undervisningen.

Uskrevne regler i sosial omgang – samtaleemner

- Skillet mellom privat og offentlig sfære
- Samtaletemaer

Å skille mellom privat og offentlig sfære når det gjelder hvilke samtaleemner som oppfattes som passende og upassende, er noe alle er vant til å forholde seg til. Hvor denne grensen trekkes, vil variere. Det er derfor viktig å snakke om hvor grensene går i

det norske samtalelandskapet. Det må understrekes at dette vil variere med for eksempel alder, miljø og det enkelte individ, og at grensene derfor ikke er absolutte.

I opplæringen bør det informeres om hvilke samtaleemner som er vanlige og «trygge» på ulike sosiale arenaer, som under pauseprat på jobb og i samtale med naboer. Det bør også informeres om hvilke samtaleemner som av mange nordmenn vil oppfattes som private, og som av den grunn vil kunne føre til irritasjon eller oppfattes som sårende.

Familiestrukturer og samlivsformer, høytider, merkedager og livsfaseseremonier

Formålet er å informere om vanlige familiestrukturer og samlivsformer, bakgrunnen for nasjonale høytidsdager, religiøse høytider og andre merkedager og hvordan disse feires. Det skal også informeres om vanlige livsfaseseremonier.

Temaer som skal tas opp:

- Ulike familiestrukturer og samlivsformer
- Høytider og merkedager
- Livsfaseseremonier: dåp/navnedag, konfirmasjon, bryllup og begravelse/bisettelse

Det skal gis en kort innføring i de ulike samlivsformene ekteskap og samboerskap, samt partnerskap og ekteskap mellom personer av samme kjønn og lovreguleringen av disse. Det skal også informeres om at bigami og polygami ikke er aksepterte samlivsformer og forbudt etter norsk lov.

Det skal informeres om hvor utbredt de ulike samlivsformene er, og at de fleste familier består av foreldre og barn. Det skal også tas opp at cirka 40 prosent av alle voksne bor i såkalte enesholdninger, og at det er sosialt akseptert å være enslig mor eller far og ha aleneomsorg for barn. Det skal informeres om at skilsmisseprosenten er høy, og om ulike familiestrukturer med «bonusbarn», «mine, dine og våre barn» og delt omsorg for barn.

I opplæringen skal bakgrunnen for de største høytidene og merkedagene gjennom året forklares, og at noen av disse er fundert på religiøse tradisjoner, andre ikke. Det skal informeres om at høytider som jul og påske gjennomsyrrer samfunnet i Norge, blant annet gjennom aktiviteter i barnehage, skole og på arbeidsplassen. Mange deltar selv om de ikke er religiøse.

Det informeres om at personer som ikke har en religiøs tro, eller som tilhører en annen religion, også har tradisjoner knyttet til for eksempel jul og påske. Feiringen av 1. og 17. mai, med vekt på nasjonaldagen, skal tas opp i opplæringen. Andre merkedager er Kvinnedagen 8. mars og Sankthans.

Det informeres om de vanligste livsfaseseremoniene «fra vugge til grav», hvordan de ulike seremoniene markeres, og hvem som vanligvis inviteres til de ulike seremoniene. Det skal også informeres om at det finnes både en religiøs og en ikke-religiøs variant av disse seremoniene.

Likestilling

Formålet er å belyse hvor sentralt likestilling står i Norge og tydeliggjøre myndighetenes innsats med å fremme likestilling og arbeid mot diskriminering. Det skal legges særlig vekt på likestilling mellom kjønnene.

Temaer som skal tas opp:

- Begrepet *likestilling*
- Kvinners rettigheter
- Homofile og andre seksuelle minoriteters rettigheter
- Funksjonshemmedes rettigheter
- Forbud mot diskriminering
- Hatkriminalitet

Opplæringen skal formidle at alle som bor i Norge, skal ha like muligheter til å bidra til og delta i fellesskapet, uavhengig av kjønn, etnisk bakgrunn, seksuell orientering og funksjonsnedsettelse. Det skal understrekes hvor viktig likestilling anses å være i Norge, og om innsatsen som gjøres for å fremme likestilling og hindre diskriminering.

Det skal informeres om at likestilling tradisjonelt har handlet om å fremme like muligheter og rettigheter for kvinner og menn når det gjelder arbeid, utdanning, hjem og samfunnsniv. Det skal informeres om at det er en grunnleggende menneskerett for alle å bestemme over egen kropp, helse og seksualitet. Det skal også legges vekt på at det er straffbart å begrense bevegelsesfriheten til ektefelle, samboer og andre personer i husstanden.

Det skal videre informeres om at alle, både kvinner og menn, har rett til selv å velge utdanning, yrke og fritidsaktiviteter. Dette bør knyttes til at kvinners deltakelse i arbeidslivet har hatt stor betydning for utbygging av velferdsstaten. Det skal understrekes at likestilling gjelder for alle, uavhengig av seksuell orientering, funksjonsevne, alder, etnisitet og religion.

Den som underviser, bør legge vekt på å informere om rettigheter og diskrimineringsvern for homofile og andre personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Det skal informeres om myndighetenes arbeid for å sikre lesbiske, homofile, bifile, transpersoner og intersex-personers (LHBTI) rettigheter, og det må tydeliggjøres hva som er akseptabel adferd overfor LHBTI-personer. Det bør også være et tema hvordan hatefulle ytringer og hatkriminalitet mot disse gruppene kan bekjempes.

Det skal gis informasjon om at funksjonshemmede har lovfestede rettigheter på områder som for eksempel utdanning, økonomi, bolig og arbeidsliv. Det skal også orienteres om at det er et overordnet mål at funksjonshemmede skal få oppfylt sine grunnleggende rettigheter til selvbestemmelse, privatliv, familieliv og samfunnsdeltakelse på samme måte som andre innbyggere.

Det bør informeres om at diskriminerings- og tilgjengelighetsloven slår fast at forskjellsbehandling på grunnlag av nasjonalitet, hudfarge, etnisk opprinnelse og funksjonsnedsettelse er forbudt. Organisasjoner som arbeider for å forhindre diskriminering, og som man kan søke hjelp hos, bør omtales.

Det skal orienteres om at handlinger som helt eller delvis er motivert av hat eller negative holdninger på grunn av etnisitet, religion/livssyn, seksuell orientering eller

nedsatt funksjonsevne, er definert som hatkriminalitet og er straffbart. Forbudet og strafferammene for slike handlinger skal tas opp.

Helse, med særlig vekt på seksuell helse og rusmiddelmisbruk

Formålet er å gi informasjon om hva seksuell helse innebærer, der reproduktiv helse skal vektlegges. Det skal også informeres om helsemessige og eventuelle strafferettslige konsekvenser ved rusmiddelmisbruk.

Temaer som skal tas opp:

- Prevensjon
- Svangerskaps-, fødsels- og barselomsorg
- Kvinners rett til selvbestemt abort
- Seksuelt overførbare infeksjoner (SOI) med særlig vekt på hiv
- Lovlig og ulovlig rusmiddelbruk
- Strafferammer for ulovlig bruk og innførsel av rusmidler

I undervisningen skal det tas utgangspunkt i at retten til å bestemme over egen kropp, helse og seksualitet er en grunnleggende menneskerett. Informasjon om ulike typer prevensjonsmidler kan tas opp generelt eller i forbindelse med familieplanlegging og graviditet spesielt. Det skal gis en overordnet framstilling av svangerskaps-, fødsels- og barselomsorg i Norge. I tillegg skal det informeres om kvinners rett til selvbestemt abort. Det skal også informeres om vaksinasjonsprogram for barn og hvorfor det er viktig å vaksinere barna.

Rett til helsehjelp for kvinner som er utsatt for kjønnslemlestelse, skal tas opp i gjennomgangen av dette temaet.

De viktigste måtene for hvordan seksuelt overførbare infeksjoner (SOI) smitter, og hvordan den enkelte kan beskytte seg selv og sin partner, skal vektlegges i opplæringen. Fokus bør være på hiv på grunn av de alvorlige konsekvensene av smitte, både helsemessig og strafferettslig.

I omtalen av rusmiddelmisbruk skal synet på bruk av alkohol, vanedannende legemidler og narkotika inngå. Det skal redegjøres for hva som er lovlig bruk og for strafferammene for ulovlig bruk og innførsel av rusmidler (smugling).

Barn og foreldrerollen

Formålet er å vise synet på barndom og barneoppdragelse og at Norge har en egen lov som skal ivareta barns rettigheter. Barns rettigheter på ulike alderstrinn, uavhengig av kjønn, skal vektlegges.

Temaer som skal tas opp:

- Forbud mot bruk av fysisk og psykisk vold i barneoppdragelsen
- Alternativer til fysisk avstraffelse i barneoppdragelsen, inkl. informasjon om ICDP-kurs
- Mor og far – likeverdige omsorgspersoner
- Barnehagen som arena for tidlig språkstimulering og sosialisering
- Opplæringsplikt
- Forventninger til samarbeid mellom hjem og skole

- Barnebursdager
- Barnevernets rolle og ulike virkemidler, med særlig vekt på forebygging
- Barn i bil og barn i trafikken

Informasjon om barneloven skal vise overordnede prinsipper for barneoppdragelse. Forbudet mot fysisk og psykisk vold skal framheves. Foreldre som kommer fra samfunn hvor fysisk avstraffelse er vanlig i oppdragelsen av barn, bør få informasjon om skadevirkninger av vold og om alternativer til fysisk avstraffelse.

I opplæringen kan også dagligdagse problemstillinger som leggetid og utelek om kvelden tas opp. Det bør informeres om at mange kommuner tilbyr foreldrekurs slik at foreldre skal kunne bli trygge i foreldrerollen i et nytt land.

Det skal informeres om at mor og far er likeverdige omsorgspersoner, med særlig vekt på hvordan fedrekvoten bidrar til en likere fordeling av omsorgsansvaret mellom begge foreldre og til likestillingspolitikkenes mål om likelønn. Det bør også informeres om at vilkåret for å kunne ta ut fedrekvoten er at både mor og far har rett til foreldrepenger på grunnlag av lønnet arbeid.

Det skal informeres om retten til barnehageplass og at de fleste barn går i barnehage. Barnehagens viktige rolle som arena for tidlig språkstimulering og sosialisering skal understrekes. I opplæringen bør det framheves hvilken betydning lek og samspill har for barns utvikling. Perspektivet bør være språket som grunnlag for framtidig skolegang.

Barns plikt til grunnskoleopplæring og unges rett til videregående opplæring skal tas opp i undervisningen. Det bør også vises til at Norge har lange tradisjoner for det som betegnes som «enhetsskolen», det vil si at et likeverdig opplæringstilbud til alle elever, uavhengig av sosioøkonomisk bakgrunn. Det skal formidles at det er et hovedmål at utdanningssystemet skal bidra til sosial utjevning og inkludering. Det skal informeres om at undervisningen som hovedregel ikke er kjønnsdelt, og at det er forventet at både jenter og gutter deltar i kroppsøving og svømmeopplæring. Det skal også formidles hvilke rammer som finnes for å håndheve disiplin i skolen. Foreldre kan også ha nytte av å kjenne til Pedagogisk psykologisk-tjeneste (PP-tjenesten) og rettigheter til spesialundervisning.

Kunnskap om foreldrerollen i Norge er særlig viktig når det gjelder skole. Forventningen om at foreldrene skal ta en aktiv rolle i sine barns læring skal understrekes og eksemplifiseres. Hvordan skolen og foreldre kommuniserer, og forventningen om at foreldre deltar på foreldremøter og konferansetimer/utviklingssamtaler, skal tas opp.

Det bør informeres om at det er vanlig at foreldre til barn som går i barnehage og skole, inviterer til feiring av fødselsdager. Det må formidles at det kan være store lokale variasjoner når det gjelder tradisjoner, men som hovedregel er inkludering et hovedprinsipp, slik at ingen barn holdes utenfor. Hvis man er invitert i selskap, men ikke kan komme, må man gi beskjed om dette. Eventuelle hensyn til allergier eller mat barnet ikke kan spise, må også formidles til bursdagsbarnets foreldre. Det bør også informeres om at det er vanlig å ha med en liten gave til bursdagsbarnet.

Det skal også informeres om at alle barn, både gutter og jenter, skal ha mulighet til å delta i fritidsaktiviteter.

Den som underviser, skal informere om hva barnevernet er, og om barnevernets oppgaver og virkemidler. Det skal framheves at barnevernets hovedoppgave er å ivareta

barnets beste og sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, skal få nødvendig hjelp og omsorg.

Det skal understrekes at barnevernets viktigste arbeid er å forebygge, og at familier som trenger hjelp og veiledning skal få støtte på et så tidlig tidspunkt som mulig. Det gis eksempler på ulike tiltak, slik som støtte til deltakelse i fritidsaktiviteter, at barnet må gå i barnehage eller at det etableres besøkshjem. Forskjellen mellom besøkshjem og fosterhjem tas opp.

Det legges vekt på at foreldre har plikt til å sørge for at barn er forskriftsmessig sikret i bil og på sykkel. Det skal også legges vekt på at foreldre har ansvar for å lære barna å ferdes i trafikken på en trygg måte.

Vold i nære relasjoner, herunder tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet

Formålet er å forebygge vold i familien og vold som begås av nære omsorgspersoner, samt øke kunnskapen om hvilke konsekvenser volden har for ofrene og for de som er vitne til at andre blir utsatt for vold. Arbeid mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse inngår også i dette temaet. Det skal legges vekt på at både tvangsekteskap og kjønnslemlestelse er forbudt etter norsk lov, og at begge praksisene strider mot menneskerettighetene.

Vold i nære relasjoner

- Hva er vold i nære relasjoner?
- Forekomst og konsekvenser
- Lovverk og strafferamme
- Hvor kan voldsutsatte få hjelp?
- Hvor kan overgripere få hjelp?

Opplæringen skal gi en første innføring i arbeidet som gjøres for å motvirke vold i nære relasjoner, det vil si vold i familien og vold som begås av nære omsorgspersoner. Forekomst og konsekvenser, både for voldsutøver og offer, gjennomgås. Det skal informeres om at det er forbudt ved norsk lov og i strid med grunnleggende menneskerettigheter å utøve slik vold, og at loven også gjelder i privatsfæren. Det skal også informeres om hvor voldsutsatte og overgripere kan søke hjelp.

Tvangsekteskap

- Hva er ekteskap etter norsk lov, og hvilke rettigheter har ektefellene?
- Hva er forskjellen på arrangert ekteskap og tvangsekteskap?
- Alvorlige begrensninger av unges frihet
- Lesbiske, homofile, bifile, transpersoner og intersex-personer (LHBTI) som utsettes for tvangsekteskap
- Lovverk og strafferamme

Det skal informeres om lovlige ekteskap etter norsk lov som inngang til å diskutere forskjellen mellom arrangert ekteskap og tvangsekteskap. Det skal legges vekt på at tvangsekteskap innebærer at ektefellene ikke har reell mulighet til å velge å forbli ugift, velge å avslutte en forlovelse eller et inngått ekteskap, eller velge partner på tvers av familiens ønsker uten å bli utsatt for represalier.

Det skal videre informeres om at tvangsekteskap ofte er relatert til trusler og vold. Omtale av tvangsekteskap bør ses i sammenheng med streng sosial kontroll. I undervisningen må derfor tvangsekteskap settes inn i en større sammenheng der familien setter alvorlige begrensninger for unges frihet til å ta selvstendige valg. Det skal også understrekes at det er forbudt å ta barn ut av Norge for å gjennomføre tvangsekteskap i utlandet. Informasjon om at uformelt inngåtte ekteskap er ugyldige etter norsk lov skal tas opp i tilknytning til dette.

Det bør i tillegg legges vekt på at ungdom som ikke er heterofile eller som har et kjønnsuttrykk som bryter med normer i familien, kan være ekstra utsatte for tvangsekteskap som et middel for å «kurere» deres seksuelle legning og orientering.

Det skal understrekes at tvangsekteskap er forbudt etter norsk lov, og strider mot menneskerettighetene.

Kjønnslemlestelse

- Hva er kjønnslemlestelse?
- Kjønnslemlestelse i et helse-, menneskerettighets- og likestillingsperspektiv
- Lovverk og strafferamme

I opplæringen skal det gis en første informasjon om at det er straffbart å bidra til, eller medvirke til, omskjæring av jenter, både i og utenfor Norge. Det må understrekes at dette er en praksis som ikke kan aksepteres verken ut fra et helseperspektiv eller ut fra et menneskerettighets- og likestillingsperspektiv. Det skal også informeres om de helsemessige konsekvensene av kjønnslemlestelse.

Det skal også informeres om at ansatte og yrkesutøvere i barnehager, barnevernet, sosialtjenesten, helse- og omsorgstjenesten, skoler, skolefritidsordninger og trossamfunn har plikt til å prøve å avverge en kjønnslemlestelse.

Skadelig seksuell atferd

Formålet er å forhindre overgrep mot barn og unge og forebygge seksuelle overgrep generelt, herunder voldtekt. Det skal også framgå tydelig hva som regnes som seksuell trakassering og at dette er forbudt.

Temaer som skal tas opp:

- Seksuell lavalder
- Hva er seksuell trakassering, både verbal, ikke-verbal og fysisk?
- Seksuelle overgrep, herunder voldtekt
- Skadevirkninger av voldtekt og andre seksuelt krenkende handlinger
- Hvor kan voldtektsofre søke hjelp?
- Hvor kan overgripere henvende seg for å få hjelp?
- Forbud mot selvtekt og hevn
- Prostitusjon og menneskehandel
- Lovverk og strafferammer

I opplæringen skal det informeres om at den seksuelle lavalderen i Norge er 16 år og om hva dette betyr i praksis.

Det skal defineres hva som menes med seksuell trakassering, og at forbudet mot dette er hjemlet i likestillingsloven. Det skal informeres om at seksuell trakassering kan deles

inn i tre kategorier, basert på om trakasseringen består av verbale, ikke-verbale eller fysiske elementer. Fysiske former for trakassering grenser opp mot seksuelle overgrep og krenkelser og kan straffes etter straffeloven.

Det skal informeres om at straffeloven skiller mellom tre hovedkategorier av seksuelle overgrep. Strafferammene er knyttet til kategori, der seksuell omgang regnes som mest alvorlig. Det skal vektlegges at seksuelle overgrep også innebærer forsøk på å oppnå en seksuell handling, uønskede seksuelle kommentarer eller framstøt. Alle seksuelle handlinger mot mindreårige er overgrep, selv om barnet/ungdommen frivillig har samtykket til handlingene. Det er videre et seksuelt overgrep når en person ikke kan samtykke eller er i stand til å motsette seg handlingen, for eksempel fordi hun/han er svært beruset, dopet, sover eller har nedsatt bevissthet av andre årsaker.

I gjennomgangen av dette temaet skal voldtekt defineres, og skadevirkninger av voldtekt og andre seksuelt krenkende handlinger skal vektlegges. Det skal understrekes at seksuell omgang skal være frivillig for begge parter, og at voldtekt ikke aksepteres, verken i eller utenfor ekteskapet eller i et kjæresteforhold. Det skal informeres kort om hvor både offer og overgriper kan henvende seg for å få hjelp, og at selvtekt og hevn er forbudt etter norsk lov.

I opplæringen skal det informeres om at det er straffbart å kjøpe seksuelle tjenester, og at det er forbudt å tilby, formidle eller etterspørre prostitusjon gjennom offentlig kunngjøring. Det skal også informeres om at menneskehandel, her i betydningen å utnytte andre i prostitusjon eller for andre seksuelle formål, er forbudt.

Demokrati og verdier

Formålet er å vise at vårt moderne demokrati bygger på humanistiske verdier som frihet, likhet og respekt for individet. Rettigheter og plikter må ses i sammenheng, og det skal tydeliggjøres i opplæringen at individets rettigheter balanseres mot statens behov for styring og kontroll på forskjellige områder.

Temaer som skal tas opp:

- Felles verdier i Norge – demokrati, rettsstat og individets rettigheter og plikter
- Ytringsfrihet og grensene for den
- Religionsfrihet
- Organisasjonsfrihet
- Tillit – en sentral verdi

Under dette temaet skal demokratiet i Norge og de verdiene som ligger til grunn for demokratioppfatningen og den norske lovgivningen, tas opp. Det skal skilles mellom demokrati som politisk styreform og demokrati som verdiforankring og utvikling av norsk lovgivning på områder som likestilling, ytringsfrihet, religionsfrihet, barns rettigheter og minoriteters stilling, plikter og rettigheter.

Det skal informeres om at Norge er en rettsstat, og at dette innebærer at staten utøver sine oppgaver utelukkende på grunnlag av lover. Det skal bl.a. informeres om maktfordelingsprinsippet og borgernes rettssikkerhet.

Det skal også informeres om at ytringsfrihet, religionsfrihet og organisasjonsfrihet er grunnleggende rettigheter i vårt moderne demokrati.

Ytringsfrihet defineres som individers og gruppers rett til fritt å kunne gi uttrykk for sine meninger, både i det private og i det offentlige rom. Det skal informeres om at det finnes begrensninger for retten til å ytre seg, men begrensningene må være nødvendige og forankret i lovverk, for eksempel forbudet mot ærekrenkende tiltale eller omtale av andre og mot oppfordring til ulovlige og straffbare handlinger.

Religionsfrihet innebærer at enkeltmennesker og grupper skal kunne bekjenne seg til den troen de vil, og tilbe hvem eller hva de vil. Dette inkluderer også retten til ikke å ha noen tro og til å melde seg ut av trossamfunn.

Organisasjonsfrihet innebærer retten til fritt å kunne danne sammenslutninger eller søke opptak i allerede eksisterende organisasjoner.

I gjennomgangen av dette temaet skal det også legges vekt på at det norske samfunnet er kjennetegnet ved høy grad av tillit, både borgerne imellom og mellom borgerne og institusjoner, som for eksempel politiet og den offentlige skolen.

Forebygging av radikaliserings

Formålet er å forebygge radikaliserings og vise at hatefulle ytringer, hatkriminalitet, radikaliserings og voldelig ekstremisme er forbundet med hverandre. Det skal legges vekt på at en demokratisk kultur er basert på deltakelse, inkludering og kritisk tenkning.

Temaer som skal tas opp:

- Ytringsfrihet og grensene for den
- Hva er radikaliserings?
- Voldelig ekstremisme og hatkriminalitet
- Lovverk og strafferammer
- Forebygging

I opplæringen defineres *ytringsfrihet* innledningsvis som individers og gruppers rett til fritt å kunne gi uttrykk for sine meninger, både i det private og i det offentlige rom. Samtidig skal det legges vekt på at det er begrensninger for retten til å ytre seg, men begrensningene må være nødvendige og forankret i lovverk, for eksempel forbudet mot ærekrenkende tiltale eller omtale av andre og mot oppfordring til ulovlige og straffbare handlinger (jf. temaet *Demokrati og verdier*).

I opplæringen skal det gis en første informasjon om hva begrepet *radikaliserings* omfatter. Det skal legges vekt på at radikaliserings er en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål. I gjennomgangen av dette temaet skal det legges vekt på betydningen av kritisk tenkning og dialog som en del av det forebyggende arbeidet mot radikaliserings.

Det skal formidles at radikaliserings og voldelig ekstremisme er nært forbundet med hverandre, og at voldelig ekstremisme er aktivitet utført av personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål. Terror er den ytterste konsekvensen av dette.

Det skal også formidles at hatkriminalitet er motivert av negative holdninger til en persons eller gruppes etnisitet, religion, politiske tilhørighet, seksuelle orientering, kjønnsuttrykk eller nedsatte funksjonsevne. Voldelig ekstremisme er den mest ytterliggående formen for hatkriminalitet, og det skal informeres om at både voldelig ekstremisme og hatkriminalitet er straffbart.

Det skal informeres om at myndighetene har satt i gang forebyggende tiltak med ulik vinkling, både på nasjonalt og lokalt nivå. Eksempler på slike forebyggende tiltak kan tas opp.